

**Robert
Bošnjak
Mirko
Bošnjak**

**HRVATSKI TURIZAM
I REGIONALNA
(NE)SIGURNOST**

**CROATIAN TOURISM AND
REGIONAL (IN)SECURITY**

SAŽETAK: Kao država za čije je gospodarstvo turizam vrlo važan, Hrvatska treba biti svjesna rizika i opasnosti promjene percepcije Hrvatske kao sigurne destinacije, što bi posljedično dovelo do pada broja dolazaka turista. Kontinuitet turističkog porasta očigledan je rezultat članstva Hrvatske u euroatlantskim integracijama i posljedične demokratske konsolidacije. No činjenica da Hrvatska graniči s nedovoljno demokratiziranim Zapadnim Balkanom potaknula je autore na istraživanje mogućeg prelijevanja tamošnjih zbivanja i njihovog negativnog odražavanja na hrvatski turizam. Istraživanjem provedenim na temelju podataka dviju međunarodnih nevladinih institucija utvrđeno je da turističku sliku Hrvatske može ugroziti Srbija svojom hegemonističkom politikom koju pokušava provoditi u regiji, a do najlošijeg ishoda dovela bi ozbiljnija kriza u BiH. Posljedice višedesetljetnih regionalnih napetosti vidljive su i unutar RH kroz probleme s ekstremno desnim grupacijama, koje jednako tako mogu ugroziti sigurnost stranih turista.

ABSTRACT: As a country for whose economy tourism is of significant importance, Croatia should be aware of the risks and dangers that changing the perception of it as a safe destination brings along, which would consequently lead to a decline in the number of tourist arrivals. The continuity of tourism growth is an obvious result of Croatia's membership in Euro-Atlantic Partnership Council and the consequent democratic consolidation. However, the fact that Croatia borders on the insufficiently democratized Western Balkans prompted the authors to explore the possibility of the events there having a negative impact on Croatian tourism. A survey conducted on the data basis from two international non-governmental institutions found that the tourist image of Croatia can be endangered by Serbia's hegemonic policy it is trying to implement in the region, while a more serious crisis in Bosnia and Herzegovina would bring about the worst outcome. The consequences of decades of regional tensions are also apparent within the Republic of Croatia through the issues caused by extreme right-wing groups, which can also endanger the foreign tourists safety.

This work is licensed under a [CC BY-NC 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)
© author(s)
Ovaj je rad licenciran pod licencom [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)
© autor(i)

Robert Bošnjak, dr. sc., vanjski suradnik, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu **e-mail:** bosnjakr@gmail.com

Mirko Bošnjak, mr. sc., viši predavač, Libertas međunarodno sveučilište **address:** Trg J. F. Kennedyja 6, 10000 Zagreb, Croatia
e-mail: mirkobosnjak@gmail.com

KLJUČNE RIJEČI: Hrvatska, hrvatski turizam, Zapadni Balkan, sigurnost, regionalne napetosti

KEY WORDS: Croatia, Croatian tourism, Western Balkans, safety, regional tensions

UVOD

Turizam kao gospodarska djelatnost iznimno je osjetljiv na raznovrsne prijetnje, kao što su ratovi, terorizam, raširenost kriminala, građanski nemiri te tehnološke ili prirodne katastrofe. Visoka senzibilnost suvremenih turista za potencijalno ugrožavanje njihove sigurnosti (stvarne ili percipirane) dovodi do izbjegavanja rizičnih lokacija, što negativno utječe na financijske prihode država njihova (ne)dolaska. Današnji svijet, kao sve napućenije mjesto, skriva različite opasnosti, neovisno o tome gdje se nalazili, a rizik je znatno veći u stranoj državi. Logično je stoga da Europljani mnogo pozornosti posvećuju sigurnosti odredišta u kojemu planiraju odmor, a strah od ugrožavanja važniji im je od priželjkivanih klimatskih uvjeta (ugodna klima, toplo more, snježna zima) ili ograničenja osobnoga financijskog proračuna. Dodatan rizik predstavlja i činjenica da su turisti često ciljane žrtve terorista ili pripadnika organiziranih kriminalnih skupina. Sigurnost u turizmu stoga se mora promatrati kao *conditio sine qua non*¹ jer mu u suprotnome prijete potpuna propast, što je dokazano na primjerima država sjeverne Afrike, čiji se turistički pokazatelji nisu oporavili od Arapskog proljeća.² Hrvatski turistički sektor predstavlja važnu gospodarsku granu, a Hrvatska je kao geografski mala država izloženija prelijevanju nesigurnosti iz susjednih država. Pritom treba imati na umu i to da su tri četvrtine hrvatskih turista stranci, u najvećoj mjeri državljani članica Europske unije (EU).

INTRODUCTION

Tourism as an economic activity is extremely sensitive to various threats, such as wars, terrorism, the prevalence of crime, riots, and technological or natural disasters. The high sensitivity of modern tourists to a potential threat to their safety (either real or perceived) leads to them avoiding risky destinations, which then negatively affects the financial revenues of the countries of their (non-) arrival. Today's world, as an increasingly crowded place, hides various dangers, regardless of where we are, and in a foreign country the risk increases considerably. Therefore, it makes perfect sense that Europeans pay a lot of attention to the safety of the destination in which they are planning to spend their holidays, and the fear of danger surpasses the desired climate conditions (pleasant climate, warm sea, snowy winter) or the limitations of their personal financial budget. An additional risk is the fact that tourists are often targeted victims of terrorists or members of organized criminal groups. Safety in tourism must therefore be viewed as a *conditio sine qua non*¹ because otherwise it is absolutely doomed, as evidenced by the examples of the countries in Northern Africa, whose tourism indicators have not recovered since the Arab Spring.² The Croatian tourism sector is an important economic branch, and Croatia, as a geographically small country, is more exposed to unsafe events pertaining to the neighboring countries. It should also be borne in mind that three quarters of Croatian tourists are foreigners, mostly citizens of the European Union (EU).

Hrvatska ima sreću da je se percipira kao vrlo sigurnu državu, kako zbog niskih stopa nasilja i zanemarive prijetnje od terorizma tako i zbog razvijene prometne infrastrukture, sigurne konzumacije hrane i (dovoljno) kvalitetne hitne medicinske skrbi. Iako se članstvom u EU-u i NATO savezu osigurala od prelijevanja nepovoljnih (egzistencijalno ugrožavajućih) zbivanja na vlastiti teritorij, potrebno je istražiti kolika je mogućnost prijetnji sa Zapadnog Balkana (ZB), kao što su teroristički napadi, etnički/vjerski oružani sukobi, međudržavni ratovi i/ili međunarodne vojne intervencije. Odnosno, autore zanima mogu li tamošnji problemi utjecati na dosadašnju percepciju Hrvatske kao iznimno sigurne destinacije. Istraživačko pitanje rada stoga glasi: *Postoje li rizici sa Zapadnog Balkana koji bi mogli biti ugrožavajući za hrvatski turizam?* Pritom se pod geografsko-političkim pojmom Zapadnog Balkana podrazumijevaju balkanske države koje nisu članice EU-a: Bosna i Hercegovina (BiH), Srbija, Crna Gora, Kosovo, Sjeverna Makedonija i Albanija. Odgovor na pitanje pružit će se istraživanjem političko-sigurnosnog stanja u državama hrvatskog jugoistočnog susjedstva uz pomoć znanstvene metode kvalitativne analize sadržaja³ da bi se dobila što objektivnija procjena projekcije tamošnjih problema na Hrvatsku. Izvori su podataka ugledne međunarodne organizacije Institut za ekonomiju i mir⁴ (Institute for Economics and Peace, IEP) i Freedom House⁵ (FH), koje na globalnoj razini unificirano procjenjuju rizike od izbijanja međudržavnih sukoba i stupanj razvijenosti demokracija država te navode potencijalne izazove. Rad se sastoji od tri poglavlja nakon Uvoda. U prvom poglavlju daje se teorijska razrada važnosti međudržavne sigurnosti i turizma, a prezentiraju se i hrvatske turističke specifičnosti. Drugi, središnji i najvažniji dio rada bavi se provedenim istraživanjem te sistematiziranjem i analiziranjem dobivenih podataka. U posljednjem poglavlju iznosi se zaključak s pružanjem odgovora na istraživačko pitanje.

Croatia is fortunate to be perceived as a very safe country, both due to low violence rates and the negligible threat of terrorism, as well as due to a developed transport infrastructure, safe food consumption and (sufficient) quality of emergency medical care. Although membership in the EU and NATO protects it against the switch of unfavorable (existentially threatening) developments elsewhere into its own territory, it is necessary to investigate the possibility of threats from the Western Balkans (WB), such as terrorist attacks, ethnic/religious armed conflicts, interstate wars and/or international military interventions. That is, the authors are interested in whether the problems there can affect the current perception of Croatia as an extremely safe destination. The research question of the paper is: *Are there risks from the Western Balkans that could be threatening to Croatian tourism?* The geographical and political concept of the Western Balkans includes the non-EU Balkan countries: Bosnia and Herzegovina (BiH), Serbia, Montenegro, Kosovo, North Macedonia and Albania. The answer to the question will be provided by researching the political and safety situation in the countries of the Croatian southeastern neighbourhood with the scientific method of qualitative content analysis³ in order to obtain the most objective assessment of how the problems there might be projected on Croatia. The data sources are the renowned international organizations Institute for Economics and Peace⁴ (IEP) and Freedom House⁵ (FH), which uniquely assess the risks of interstate conflict outbreaks and the degree of state democracy development at the global level and list potential challenges. The paper consists of three chapters subsequent to the Introduction. The first chapter provides a theoretical elaboration of the importance of the safety / tourism relationship, and presents Croatian tourism particularities. The second, central and most important part of the paper deals with the conducted research and the systematization and analysis of the obtained data. The last chapter concludes by providing an answer to the research question.

KARAKTERISTIKE SUVREMENOG TURIZMA I NJEGOVA VAŽNOST ZA HRVATSKO GOSPODARSTVO

Sloboda kretanja, kao elementarno ljudsko pravo, podrazumijeva i pravo turista za posjećivanjem drugih država, što predstavlja najvažniji segment današnjeg masovnog turizma (Strelec, 2019: 96). Suvremeni međunarodni turizam stoga je usko povezan s liberalnim konceptom slobode življenja i nesputavanja tržišnog gospodarstva, zbog čega se smatra i najvećom svjetskom mirnodopskom industrijom (Tarlow, 2014: 203). Europa je zahvaljujući razvijenoj ekonomiji turistički vrlo aktivan kontinent, a članice EU-a danas su najjače emitivne zemlje svijeta koje određuju suvremena turistička kretanja. Pritom nije nevažno da mnogi turisti iz drugih dijelova svijeta žele posjetiti države EU-a, koje zbog toga imaju komparativnu prednost prilikom pozicioniranja u svijesti turista i kreiranja globalnog imidža (Marić i dr., 2017: 312). Brojne analize javnog mnijenja ukazuju na to da turisti pri odabiru destinacije u velikoj mjeri uzimaju u obzir sigurnost lokacije na kojoj se žele odmoriti te relativno jednostavno odlučuju promijeniti odredište ako postoji sumnja (osnovana ili neosnovana) na potencijalne probleme.⁶ Naravno, riječ je o primarnom ljudskom nagonu jer suvremenog čovjeka (više nego ikada prije) plaši i odbija bilo kakva nesigurnost u njegovoj okolini. Shvaćanje sigurnosti stoga je ključan element ljudskog percipiranja stvarnosti, o kojemu ovisi njegov fizički i psihički razvoj te napredak u sredini u kojoj živi, radi i stvara.

Svako ljudsko biće stremi sigurnosti, koju demokratsko društvo pokušava zaštititi i jamčiti putem raznih pravnih mehanizama i razvijenih institucija (Miočević i Juric, 2020: 63). Jasno je stoga da većina turista izbjegava odlazak u države u kojima prijete izbijanje bilo kakvih ratnih sukoba, postoji opasnost od terorizma ili napada pripadnika organiziranog kriminala. Štoviše, svaku prijetnju koja se tiče njihove osobne sigurnosti turisti promatraju s puno više skepse nego druge,

CHARACTERISTICS OF MODERN TOURISM AND ITS IMPORTANCE FOR THE CROATIAN ECONOMY

Freedom of movement, as an elementary human right, also implies the tourists' right to visit other countries, which is the most important segment of today's mass tourism (Strelec, 2019: 96). Contemporary international tourism is therefore closely linked to the liberal concept of freedom to live and the unfettered market economy, which is why it is also considered the world's largest peacetime industry (Tarlow, 2014: 203). Thanks to the developed economy, Europe is a very active continent in terms of tourism, and the EU members are nowadays the strongest emitting countries in the world which are setting modern tourism trends. It is not unimportant that many tourists from other parts of the world want to visit EU countries, which therefore gives them a comparative advantage to position themselves in the tourists' consciousness and create a global image (Marić et al., 2017: 312). Numerous public opinion analyses indicate that tourists, when choosing a destination, largely take into account the safety of the location where they want to spend their vacation and fairly easily decide to change the destination if there is a suspicion (reasonable or unfounded) of potential issues.⁶ Of course, this is a primary human instinct because a modern man (now more than ever) fears and rejects any insecurity in their environment. Understanding safety is therefore a key element of human perception of reality, on which their physical and psychological development and progress in the environment, in which they live, work and create, depend.

Every human being strives for safety, which a democratic society tries to protect and guarantee through various legal mechanisms and developed institutions (Miočević and Juric, 2020: 63). It is therefore clear that most tourists avoid going to countries where there is a war outbreak, a risk of terrorism or attacks of organized crime members. Moreover, tourists view any threat to their personal safety with much more skepticism than

bitno manje izazove s kojima se suočava lokalno stanovništvo, poput siromaštva, nerazvijene infrastrukture, zagađenja, nekvalitetne hrane i nedostatka pitke vode. Razlog tomu jednostavan je – turisti ih zbog svoje veće platežne moći lako mogu izbjeći, naravno, ako to žele. No prijatnija od terorističkog napada ili otmice člana obitelji u nekoj turističkoj destinaciji, prema Sönmezu (1998: 416), djeluje iznimno odbojno na turiste, iako je riječ o događajima u kojima u pravilu stradava vrlo malen broj osoba. U tim je slučajevima zapravo riječ o uspješnom širenju straha kao svojevrsne političke poruke koju napadački ideolozi žele odaslati, bilo domaćoj bilo međunarodnoj javnosti te posljedično i donositeljima političkih odluka. Pritom nije nevažno je li se dogodio samo jedan slučaj terorističkoga napada ili otmice turista, koji se uvijek može protumačiti kao izoliran sigurnosni incident, ili je pak riječ o seriji problematičnih događaja s vrlo pogubnim posljedicama na turizam svake države, uključujući i turističke velesile poput Italije, Španjolske ili Turske. U takvim slučajevima dolazi do izraženog smanjenja turističke potražnje i gubitka planiranih prihoda, što dovodi do cijelog niza negativnih posljedica, počevši od pada zaposlenosti, ponajprije u turizmu, zatim dolazi do propadanja nedovoljno solventnih turističkih poduzeća, a posljedično su zahvaćene i sve ostale djelatnosti povezane s turizmom (Miočević i Juric, 2020: 64). Iz te perspektive treba promatrati i regionalne sukobe, budući da europski građani zbog bogate ponude odredišta diljem svijeta i nikada povoljnijeg transporta s pravom izbjegavaju države u čijem se susjedstvu vode ratovi zbog kojih se nalaze u teškim kriznim stanjima. Rizik od zbivanja u drugim državama tragično je potvrđen događajem iz 2014. godine, kada su proruski pobunjenici u Ukrajini protuzračnom raketom oborili putnički zrakoplov MH17, usmrтивši 298 osoba, većinom turista koji su iz Nizozemske putovali u Aziju na odmor (Mölder & Sazonov, 2019: 96). Nakon toga postalo je jasno da prilikom strateškog planiranja politike neke države u obzir treba uzeti refleksije sigurnosnih izazova u područjima izvan dosega države, budući da (u pravilu) izostaje mogućnost

they view other significantly lower challenges that local population is faced with, such as poverty, underdeveloped infrastructure, pollution, poor food quality or lack of potable water. The reason for this is rather simple – tourists can easily avoid them, of course, if they want to, due to their greater purchasing power parity. However, a threat of a terrorist attack or kidnapping of a family member in a tourist destination, according to Sönmez (1998: 416), is extremely repulsive to tourists, although these are the events where people don't usually get killed. In these cases, we are talking of a successful spread of fear as a kind of political message that attacking ideologues want to send, either to the domestic or international public or, consequently, to political decision makers. It is not irrelevant whether there has been only one case of terrorist attack or tourist abduction, which can always be interpreted as an isolated security incident, or whether it is a series of problematic events with devastating consequences for the tourism of each country, including tourist superpowers such as Italy, Spain or Turkey. In such cases, what happens is an intense decrease in tourism demand and loss of planned revenues, which then leads to a number of negative consequences, starting with a decline in employment (in tourism primarily), then there is a decline in insufficiently solvent tourist companies, and consequently all other tourism-related activities are affected (Miočević and Juric, 2020: 64). From this perspective, regional conflicts should also be observed, since European citizens, due to the vast offer of destinations around the world and increasingly affordable transport, rightfully avoid countries whose neighboring countries have wars going on, which consequently puts them in serious crises. The fact that the events occurring in other countries are risky was tragically confirmed by the 2014 event, when pro-Russian rebels in Ukraine shot down the MH17 passenger plane with an anti-aircraft missile, killing 298 people, most of them tourists traveling from the Netherlands to Asia for vacation (Mölder & Sazonov, 2019: 96). After that, it became clear that the strategic planning of a state's policy should take into account the

konkretnog utjecaja u inozemstvu u cilju bezbolnog uklanjanja takvih izazova.

Dakle, mir i sigurnost predstavljaju najvažnije preduvjete za normalan razvoj bilo koje turističke destinacije, što svakako obuhvaća i regiju u kojoj se ona nalazi (Čavlek, 2002: 45). Hrvatska je popularna europska turistička destinacija sa statusom najposjećenijeg turističkog tržišta u srednjoj i istočnoj Europi (Statista, 2023), čija su konkurentna prednost prirodne ljepote, očuvan okoliš, neizgrađeni i blago urbanizirani prostori te osobna sigurnost gostiju (Marić i dr., 2017: 302). Zbog toga, ali i nerazvijenosti drugih gospodarskih grana, hrvatski turizam pridonosi BDP-u većim udjelom nego u bilo kojoj drugoj članici EU-a. Samo tijekom 2023. godine turizam je hrvatskom gospodarstvu donio 14 milijardi eura, čineći udio od oko 18 % BDP-a. Toliko visoki postotci prihoda od turizma u ukupnoj platnoj bilanci ukazuju na to da taj sektor predstavlja važan element opstanka i daljnjeg razvoja čitavog nacionalnog gospodarstva (Orsini i Ostojić, 2018, cit. prema Strelec, 2019: 101). Međutim, ovisnost društva o jednoj vrsti industrije uvijek donosi rizik i čitav niz potencijalnih problema, jer se umanjuju mogućnosti amortizacije kriznih stanja. Najbolji (ili najgori) primjer bila je pandemija koronavirusa, zbog koje je najviše patio globalni turizam, koji je ograničavanjem kretanja ljudi gotovo kolabirao. Poput brojnih drugih turistički orijentiranih država, Hrvatska je tada imala velik pad gospodarske aktivnosti, koji je tijekom 2020. iznosio 8,6 % BDP-a (The World Bank, 2023). Drugi, moglo bi se reći, uobičajeni problemi koje donosi pretjerano orijentiranje gospodarstva na turizam jesu sezonsko zapošljavanje radnika, eksplozija cijena nekretnina i poticanje tzv. rentijerske ekonomije, zbog koje buja apartmanizacija u turističkim središtima.⁷

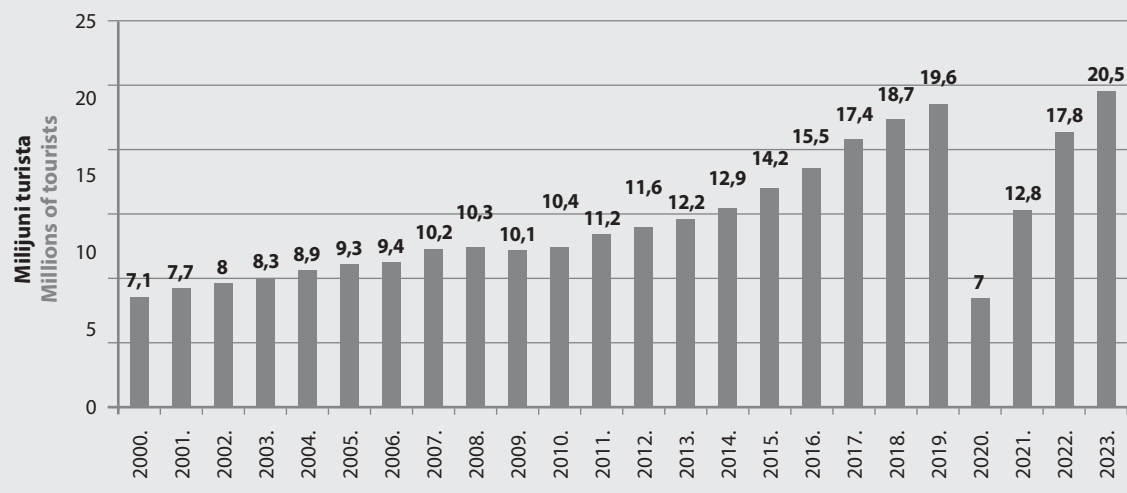
Statistički podaci na Grafikonu 1 ukazuju na to da je turizam u Hrvatskoj doživio procvat nakon završetka ratnih sukoba na Zapadnom Balkanu, a osobito nakon pristupanja Hrvatske EU-u 2013. godine, otkada počinje razdoblje

reflections of security challenges in areas beyond the reach of the state, since (as a rule) there is no possibility to act abroad in order to eliminate such challenges painlessly.

Therefore, peace and security are the most important prerequisites required for a normal development of any tourist destination, which particularly encompasses the region in which it is located (Čavlek, 2002: 45). Croatia is a popular European tourist destination and has the status of the most visited tourist market in Central and Eastern Europe (Statista, 2023), whose competitive advantages are natural beauty, preserved environment, intact and mildly urbanized areas and personal guest safety (Marić et al., 2017: 302). Due to that, but also because of other industries being underdeveloped, Croatian tourism contributes a higher share to GDP than it is the case in any other EU member state. In 2023 alone, tourism brought EUR 14 billion to the Croatian economy, accounting for about 18% of GDP. Such high percentages of tourism revenues in the total balance of payments indicate that this sector is an important element of the survival and further development of the entire national economy (Orsini and Ostojić, 2018, cit. according to Strelec, 2019: 101). However, society's dependence on only one type of industry always involves risk and a whole range of potential problems, as the possibilities of depreciation of crisis situations are reduced. The best (or worst) example was the coronavirus pandemic, which caused global tourism to suffer the most, almost collapsing because of restricted mobility of people. Just like many other tourism-oriented countries, Croatia then experienced a large decline in economic activity, which amounted to 8.6% of GDP in 2020 (The World Bank, 2023). Other, one could say, common problems brought about by the excessive focus of the economy on tourism are seasonal employment of workers, the explosion of real estate prices and the stimulation of the so-called rental economy, due to which apartmentization in tourist centers is flourishing.⁷

Statistics in Graph 1 indicate that tourism in Croatia has flourished after the end of the war

GRAFIKON 1. POVIJESNI PRIKAZ BROJNOSTI TURISTA U REPUBLICI HRVATSKOJ
GRAPH 1. HISTORICAL OVERVIEW OF THE NUMBER OF TOURISTS IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Izvor: Statista, <https://www.statista.com/statistics/413226/number-of-arrivals-spent-in-short-stay-accommodation-in-croatia/>
Source: Statista, <https://www.statista.com/statistics/413226/number-of-arrivals-spent-in-short-stay-accommodation-in-croatia/>

konstantnog porasta dolazaka turista. Jedina iznimka u tom kontinuiranom porastu bilo je vrijeme globalnog zatvaranja (engl. *lockdown*) uzrokovanog pandemijom bolesti COVID-19. Time se potvrdilo da je članstvo Hrvatske u EU-u bila strateški iznimno bitna odluka za hrvatski turizam, koji dodatan poticaj dobiva potpunom monetarnom integracijom prihvaćanjem zajedničke valute te ulaskom države u zonu slobodnog kretanja bez granica – Schengen. To je još više naglasilo povoljan geografski smještaj Hrvatske⁸ jer je većini turista dodatno pojednostavilo dolazak, a njihovoj sigurnosti pridonosi i izostanak/smanjenje rizika pri mijenjanju novca zbog prihvaćanja zajedničke europske valute eura. Hrvatska turistička zajednica (HTZ) potvrdila je dolazak više od 20 milijuna turista u Hrvatsku tijekom 2023. godine, što je dokaz očiglednog povjerenja domaćih i stranih gostiju prilikom donošenja odluke o svojem godišnjem odmoru. No bez percepcije sigurnosti destinacije ne postoji marketinška kampanja koja bi

conflicts in the Western Balkans, and especially after Croatia’s accession to the EU in 2013, when a period of constant increase in tourist arrivals began. The only exception to this continued increase was the lockdown time caused by the COVID-19 pandemic. This confirmed that Croatia’s membership in the EU was a strategically extremely important decision for Croatian tourism, which receives an additional boost through full monetary integration by adopting the common currency and joining the border-free Schengen Area. This further emphasized Croatia’s favorable geographical position,⁸ as it further simplified the arrival of most tourists. Furthermore it implies the absence/reduction of risks for tourists, in terms of money exchange, due to the fact that Croatia has adopted the common European currency, the euro, which eventually also contributes to their safety. The Croatian National Tourist Board (HTZ) has reported the arrival of more than 20 million tourists in Croatia during 2023, which is

mogla promijeniti mišljenje današnjeg, jako dobro informiranog prosječnog Europljanina. Hrvatska očigledno ima jako dobre preduvjete za daljnji porast prihoda od turizma, zbog čega je potrebno promatrati potencijalne rizike i izvan njezinih granica, o čemu je riječ u sljedećem poglavlju.

SIGURNOSNA SITUACIJA NA ZAPADNOM BALKANU I NJEZINO ODRAŽAVANJE NA HRVATSKI TURIZAM

Teoretičari (Ghalia i Fidrmuc, 2018, cit. prema Strelec, 2019: 101) upozoravaju da se sigurnosne krize u susjednim državama u većoj ili manjoj mjeri moraju odraziti i na turistička odredišta, osobito ako je riječ o državama manje geografske površine. Nikada jednostavnije globalno kolanje informacija (i dezinformacija) pogodovalo je i visokoj osviještenosti današnjih turista, koji su dobro upoznati ne samo sa situacijom u državi u koju dolaze nego i s problemima u njezinom okruženju. Izazove za hrvatski turizam stoga ne možemo odvojiti od regije s kojom Hrvatska graniči, ponajviše zato što je riječ o državama koje se nisu integrirale u EU te su opterećene brojnim neriješenim problemima (Tatalović i Jakešević, 2013: 241). Naime, u nekima od njih političke strukture vladavinu temelje na generiranju međuetničkih napetosti unutar svoje ili susjednih država (Bošnjak, 2022: 186-189), što se može negativno odraziti i na Hrvatsku. U javnom diskursu Zapadnog Balkana nisu rijetke pojave poticanja straha od terorizma, izazivanja međuetničkih/međuvjerskih napetosti, ideja korekcija državnih granica te pokušaja disolucije vlastite ili susjednih država. Nefunkcionalne i ekonomski nedovoljno razvijene zapadnobalkanske države samostalno ne mogu adekvatno odgovoriti na te izazove, a EU postupno gubi moć, kao benevolentna transformacijska sila, zbog čega bi se države pristupnice trebale bitno reformirati i prestati predstavljati prijetnju sigurnosti cijele jugoistočne Europe. Najvažniji jamac sigurnosti već desetljećima su NATO savez i EU, koji

the proof of obvious trust of domestic and foreign guests when deciding on their vacation destination. However, without the perception of the destination safety, there is no marketing campaign that could change the mind of today's very well-informed average European. Croatia has obviously got great preconditions for further tourism revenues growth, which is why potential risks outside its borders should be analysed, which will be discussed in the next chapter.

SECURITY SITUATION IN THE WESTERN BALKANS AND ITS REFLECTION ON CROATIAN TOURISM

Theorists (Ghalia and Fidrmuc, 2018, cit. according to Strelec, 2019: 101) are warning about security crises in neighboring countries which must, to a greater or lesser extent, affect tourist destinations, especially if they are countries of smaller geographical area. Global circulation of information (and disinformation) has never been simpler, so it has also benefited the high awareness of today's tourists, who are well acquainted not only with the situation in the country they are coming to, but also with the problems in its surroundings. Therefore, we cannot separate the challenges facing Croatian tourism from the region Croatia borders with, mainly because these are the countries that have not integrated into the EU and are burdened with numerous unresolved problems (Tatalović and Jakešević, 2013: 241). In fact, in some of them, political structures found their rule on generating interethnic tensions within their own or neighboring countries (Bošnjak, 2022: 186-189), which can also have a bad effect on Croatia. It is not uncommon in the public discourse of the Western Balkans to incite fear of terrorism, provoke interethnic/interfaith tensions, the idea of correcting state borders and attempting to dissolve one's own or neighboring states. The dysfunctional and economically underdeveloped Western Balkan countries cannot adequately respond to these challenges alone, and the EU has gradually been losing power as a

prisutnošću vojnih, policijskih i pravosudnih snaga, ali i kontinuiranim diplomatskim zalaganjem uspijevaju održavati mir i dovoljnu razinu stabilnosti.

S obzirom na to da sigurnosni rizici i stanje sigurnosti u državama nisu egzakti ni jednostavno mjerljivi pokazatelji, potrebni su podaci neovisnih institucija, poput IEP-a i FH-a, spomenutih u Uvodu. Uz pomoć njihovih indikatora razložit će se stanje u svakoj državi Zapadnog Balkana zasebno uz komparaciju sa stanjem u Hrvatskoj. Najprije ćemo izdvojiti pokazatelje IEP-a, objavljene u Globalnom indeksu mira (Global Peace Index, GPI),⁹ koji određuju miroljubivost, odnosno ratobornost 163 države svijeta te njihovu sklonost izazivanju unutarnjih i/ili međunarodnih kriza.

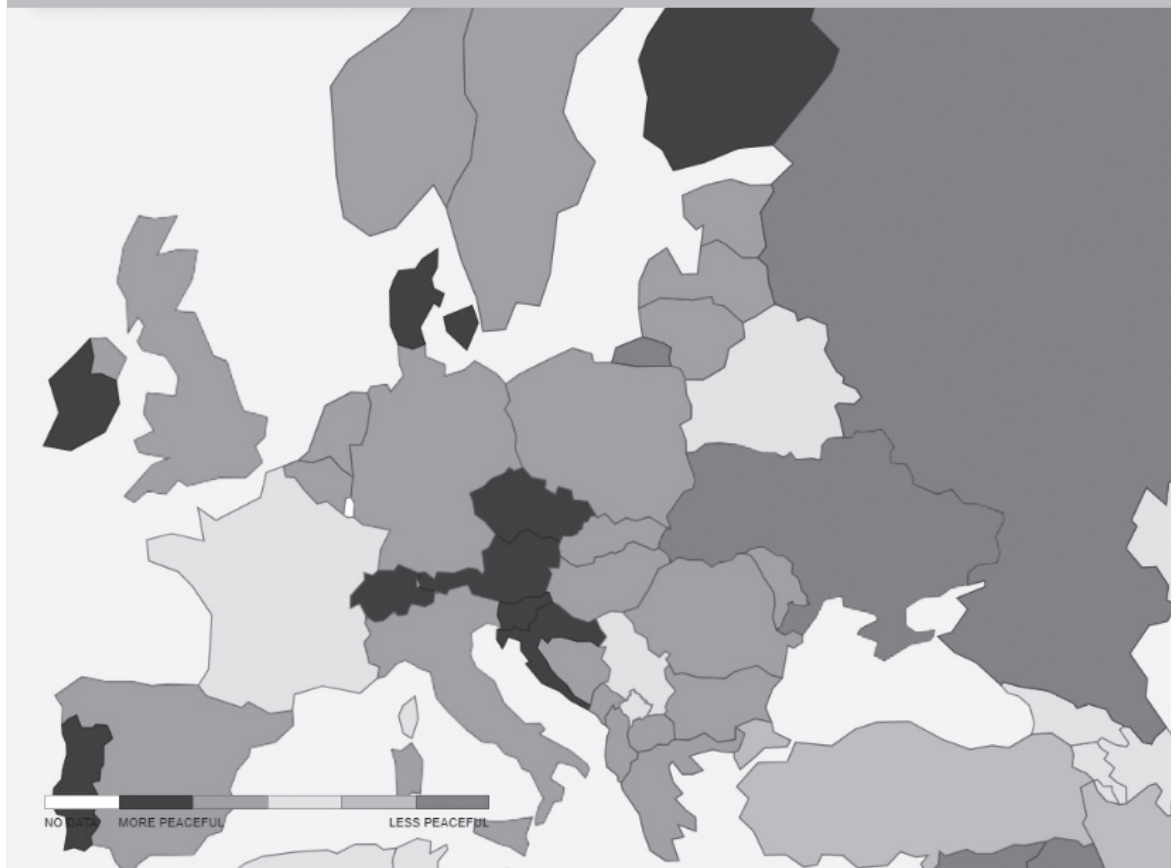
Karta 1 u suglasju je s narativom prema kojemu strani turisti Hrvatsku vide kao vrlo sigurnu destinaciju, jer je svrstana uz svjetski najmiroljubivije države: Island, Dansku, Irsku, Austriju, Portugal, Sloveniju, Švicarsku, Češku i Finsku (označene crnom bojom). GPI dodijeljen **Hrvatskoj iznosi niskih 1,45**, što je smješta na 14. mjesto u svijetu (10. u Europi). Pokazatelji koji narušavaju hrvatski prosjek jesu *sigurnosni sustav, vojna potrošnja, izvoz oružja, brojnost vojske te raseljena populacija*. Prema podacima IEP-a, sigurnosni rizik za Hrvatsku iz država okruženja u najvećoj mjeri dolazi iz Srbije, Kosova i BiH, dok je iz ostalih zapadnobalkanskih država manje izražen. **Srbija ima GPI 1,92** (65. od 163 države) s regresivnim trendom, a nestabilnost uzrokuje *sigurnosni sustav, raširen izvoz i vvoz vojnog oružja, vojna potrošnja, brojnost vojnog osoblja, posjedovanje teškog naoružanja, raseljena građana, sudjelovanje u međunarodnim sukobima te postojanje mogućih unutarnjih i vanjskopolitičkih sukoba*. **GPI Kosova** malo je viši od srbijanskog – **iznosi 1,95**, ali s progresivnim trendom – no problemi su znatno manje ugrožavajući jer rizici proizlaze iz *sigurnosnog sustava, političke nestabilnosti i brojnosti raseljenih osoba*. Hrvatskoj najbliža susjedna država, **BiH, ima GPI 1,89**

benevolent transformational force, which is why the accession countries should significantly reform and stop posing a threat to the security of the entire Southeast Europe. The most vital elements guaranteeing security for decades have been the NATO alliance and the EU, which, with the presence of military, police and judicial forces, but also with continuous diplomatic efforts, manage to maintain peace and a sufficient level of stability.

Given that security risks and situation in those countries are not exact and are not easily measurable indicators, the data from independent institutions, such as IEP and FH, mentioned in the Introduction, are required. With the help of their indicators, the situation in each Western Balkan country will be broken down separately and compared to the situation in Croatia. First, we will highlight the IEP indicators, published in the Global Peace Index (GPI),⁹ which determine the peacefulness or belligerence of 163 countries in the world and their tendency to provoke internal and/or international crises.

Map 1 is in line with the narrative according to which foreign tourists see Croatia as a very safe destination, because it is ranked among the world's most peaceful countries: Iceland, Denmark, Ireland, Austria, Portugal, Slovenia, Switzerland, the Czech Republic and Finland (marked in black). The GPI awarded to **Croatia is a low 1.45**, placing it 14th in the world (10th in Europe). Indicators that disturb the Croatian average are the *security system, military spending, arms exports, the size of the army and the displaced population*. According to the IEP, the biggest security risk for Croatia comes from Serbia, Kosovo and BiH, while it is less pronounced from other Western Balkan countries. **Serbia has a GPI of 1.92** (65th out of 163 countries) with a regressive trend, and instability is caused by *the security system, widespread exports and imports of military weapons, military spending, the number of military personnel, possession of heavy weapons, displacement of citizens, participation in international conflicts and the existence of possible internal and foreign policy conflicts*. **Kosovo's GPI** is slightly higher than Serbia's – it is **1.95**,

KARTA 1. INDEKS MIRA EUROPSKIH DRŽAVA ZA 2023. GODINU¹⁰
MAP 1. PEACE INDEX OF EUROPEAN COUNTRIES FOR 2023¹⁰

Izvor: Global Peace Index, <https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>
Source: Global Peace Index, <https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>

s regresivnim trendom, a kao problemi se navode *brojnost raseljene populacije, politička nestabilnost, sigurnosni sustav te mogućnost izbijanja unutarnjih i međunarodnih sukoba. Crnoj Gori dodijeljen je GPI 1,77 zbog problema sa sigurnosnim sustavom, uvozom oružja, brojnošću vojnog osoblja i prisilno raseljenim osobama. Albanija ima GPI 1,74, a njezini su problemi sigurnosni sustav, brojnost zatvorenika i raseljene osobe. Sjeverna Makedonija ima GPI 1,71,*

but has a progressive trend – but the problems are significantly less threatening because the risks stem from *the security system, political instability and the number of displaced people*. The nearest neighboring country, **BiH**, has a GPI of 1.89 with a regressive trend, and the problems are *the number of displaced population, political instability, security system and the possibility of outbreaks of internal and international conflicts*. **Montenegro** was awarded a GPI of 1.77 due to problems with *the security system, arms*

najniži od svih država Zapadnog Balkana, koji je svrstava na 38. mjesto u svijetu. Kao najvažniji makedonski problemi navedeni su *izvoz oružja, sigurnosni sustav, brojnost vojske i raseljene osobe*. Kvalitativnom analizom prezentiranih pokazatelja kao najrizičniji čimbenici hrvatskog turizma detektirani su problemi u Srbiji, jer se ta država ubrzano naoružava te ima problema na unutarnjem i vanjskopolitičkom planu, zbog čega predstavlja prijetnju regionalnoj sigurnosti. Iako BiH nema toliku snagu (vojnu, političku, ekonomsku, demografsku) kao Srbija, detektirani problemi ukazuju na opasnost potencijalno ozbiljnih unutarnjih nemira koji mogu rezultirati disolucijom države, što bi se zbog blizine Hrvatskoj i duljine međusobne granice neupitno negativno odrazilo na hrvatski turizam. Naime, bilo kakav ratni sukob u BiH bio bi događaj koji bi strani turisti odmah povezali s Hrvatskom, ne samo zbog blizine obale i važnih prometnica uz granicu s tom državom nego i zbog činjenice da bi Hrvatska zbog mogućeg ugrožavanja tamošnjih Hrvata mogla biti uvučena u sukob (Bošnjak, 2022: 162).

Pokazatelji FH-a promatraju države iz nešto drukčije perspektive nego oni IEP-a jer su usmjereni na stupanj demokratičnosti kao refleksije različitih segmenata unutarnje politike, poput demokratskih prava i građanskih sloboda. Naime, doprinos sistematiziranih podataka FH-a ovom istraživanju proizlazi iz razrade detektiranih unutarnjih problema, koji se u pravilu reflektiraju na okruženje države, što također može ugroziti percepciju Hrvatske kao sigurne turističke destinacije.

Karta 2 pri usporedbi stanja ljudskih sloboda jasno odvaja Hrvatsku od Zapadnog Balkana, smještajući je među europske *slobodne države*¹², obojane zelenom bojom, kojom su označene gotovo sve članice EU-a. Jedina je iznimka Mađarska, koja demokratski nazaduje zbog populističke vladavine predsjednika Viktora Orbána (Lošonc, 2017: 15-22) te se više ne smatra u potpunosti slobodnom zemljom.

imports, the number of military personnel and forcibly displaced persons. Albania has a GPI of 1.74, and its problems are the security system, the number of prisoners and displaced persons. North Macedonia has a GPI of 1.71, the lowest of all Western Balkan countries, ranking it 38th in the world. The crucial problems in Macedonia are the export of weapons, the security system, the army size and displaced persons. Qualitative analysis of the presented indicators detected problems in Serbia as the most risky factors of Croatian tourism, because the country is rapidly arming and has problems at the internal and foreign policy level, which is why it poses a threat to regional security. Although BiH does not have as much power (military, political, economic, demographic) as Serbia, the detected problems point to the danger of potentially serious internal disturbances that can result in the dissolution of the state, which would have an unquestionably negative impact on Croatian tourism due to its proximity to Croatia and the length of their mutual border. In particular, a war conflict in BiH would be an event foreign tourists would immediately associate with Croatia, not only because of the coast proximity and important roads along the border, but also because of the fact that Croatia could be drawn into this conflict due to Croats being endangered there (Bošnjak, 2022: 162).

The FH indicators look at states from a slightly different perspective than those of the IEP because they focus on the degree of democracy as a reflection of different segments of domestic policy, such as democratic rights and civil liberties. The contribution of FH's systematized data to this research stems from the elaboration of detected internal problems, which as a rule reflect on the state's environment, which can then further jeopardize the perception of Croatia as a safe tourist destination.

When comparing the situation of human freedoms, Map 2 clearly separates Croatia from the Western Balkans, placing it among the European *free states*¹², painted in green, which marks almost all EU members. The only exception is Hungary, which is

KARTA 2. PRIKAZ PROCJENE STANJA SLOBODE U EUROPI ZA 2023. GODINU¹¹

MAP 2. OVERVIEW OF THE FREEDOM ASSESSMENT IN EUROPE FOR 2023¹¹

Izvor: Freedom House, <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2023>

 Source: Freedom House, <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2023>

Mađarska, kao i sve države Zapadnog Balkana, obojana je žutom bojom, kojom su označene *djelomično slobodne*¹³ države, dok ljubičaste države imaju status *neslobodnih*¹⁴ (Rusija, Bjelorusija, Turska i dr.). **Hrvatskoj je dodijeljen indeks sloboda 84/100** (uz trend laganog pada jer je prošle godine bio 85), a okarakterizirana je *parlamentarnom republikom s redovitim slobodnim izborima, s ozbiljnim problemom korupcije u javnom sektoru. Građanska i politička prava općenito se poštuju, no Romi i etnički Srbi suočeni su s diskriminacijom, kao i LGBT¹⁵ osobe. Posljednjih*

*backsliding democratically due to the populist rule of President Viktor Orbán (Lošonc, 2017: 15-22) and is no longer considered a fully free country. Hungary, like all the countries of the Western Balkans, is painted yellow, which indicates *partially free*¹³ states, while purple states have the status of *non-free*¹⁴ states (Russia, Belarus, Turkey, etc.). **Croatia was assigned 84/100 index of freedoms** (slightly declining because last year this index was 85), and was described as a *parliamentary republic with regular free elections, but having serious issues with corruption in the public sector. Civil and political**

godina povećana je aktivnost krajnje desnih skupina i osoba koje zastupaju diskriminatorne vrijednosti u javnom životu. Prezentirane kvalifikacije potvrđuju da je Hrvatska sigurna i stabilna država, no jednako tako ukazuju na to da neki strani turisti mogu imati problema, primjerice ako dolaze iz Srbije ili ih lokalni ekstremisti zbog drukčijeg izgleda (boja kože, način odijevanja i sl.) odluče ugroziti. Štoviše, jačanje utjecaja desnice podrazumijeva potencijalnu opasnost za sve turiste u slučaju iskazivanja stavova suprotnih ekstremističkom narativu (seksualna orijentacija, transrodne osobe, alternativni/različiti životni stavovi i sl.). Što se tiče država Zapadnog Balkana, najlošije je ocijenjena **BiH, s indeksom sloboda 52/100**, opisana kao visokodecentralizirana parlamentarna republika čiji je složeni ustavni režim ugrađen u Daytonski mirovni sporazum. Političke prilike okarakterizirane su teškim stranačkim zastojima nacionalističkih vođa iz bošnjačke, srpske i hrvatske zajednice, a politička participacija građana iz drugih nacionalnih zajednica iznimno je ograničena. Naglašava se još da je korupcija ozbiljan problem u vladi i društvu općenito. Iz perspektive rizika za hrvatski turizam nazire se nekoliko problema koji mogu proizaći iz BiH. Prvi je činjenica da se BiH promatra kao nedovršena država te se problematizira utemeljenje na mirovnom sporazumu (kao međunarodnog projekta za zaustavljanje krvavog ratnog sukoba), jer očigledno postoji potreba za reformom, i istodobno se ukazuje na njezinu upitnu budućnost u tom političkom ustroju. Drugi problem na koji se ukazuje snažne su etničke podjele, što također ide u prilog mogućoj opasnosti od disolucije države, koja bi se zbog blizine jadranske obale mora neupitno negativno odrazila na Hrvatsku i njezin turistički sektor. **Srbiji je FH dodijelio indeks sloboda 60/100** (s opadajućim trendom), okarakteriziravši je parlamentarnom demokracijom u kojoj vladajuća Srpska napredna stranka (SNS) kontinuirano narušava politička prava i građanske slobode, vršeci pritisak na neovisne medije, političku oporbu i organizacije civilnog društva. Prikazani unutarnji

rights are commonly respected, but Roma and ethnic Serbs face discrimination, as do LGBT¹⁵ people. In recent years, the activity of extreme right-wing groups and people who represent discriminatory values in public life has increased. The presented qualifications confirm that Croatia is a safe and stable country, but they also indicate that certain foreign tourists might encounter problems, for example if they come from Serbia or local extremists decide to imperil them due to their different appearance (skin color, the clothes they wear, etc.). Moreover, the right-wing strengthening implies a potential danger for all tourists in case they openly express their attitudes contrary to the extremist narrative (sexual orientation, transgender people, alternative/different lifestyle, etc.). As for the Western Balkan countries, the state with the lowest **freedom index, only 52/100 is BiH**. It is described as a highly decentralized parliamentary republic whose complex constitutional regime is embedded in the Dayton Peace Agreement. Political circumstances are characterized by severe political party deadlocks created by nationalist leaders from the Bosniak, Serb and Croatian communities, and the political participation of citizens from other national communities is very much limited. It is also emphasized that corruption is a serious problem in both the government and the society in general. From the perspective of a potential risk to Croatian tourism, there are several problems that may arise from BiH. The first is the fact that BiH is viewed as an unfinished state and the fact that it was founded by a peace agreement (as an international project to stop the bloody war conflict) is being questioned, because there is obviously a need for reform, and at the same time its questionable future in this political organization is being pointed out. Another problem being pointed out are the accentuated ethnic divisions, which also supports the possible danger of the dissolution of the state, which, due to the proximity of the Adriatic coast, would undoubtedly have a negative impact on Croatia and its tourism sector. **Serbia was awarded the 60/100 freedom index by the FH** (with a decreasing trend), characterizing it as a *parliamentary democracy in which the ruling*

problemi Srbije ozbiljna su kritika populističkom režimu Aleksandra Vučića (Radosavljević i Gajić, 2017: 67-69) jer upozoravaju na temeljno nefunkcioniranje tamošnje demokracije i tendenciju dekadenciji tog hibridnog režima u diktaturu. To predstavlja potencijalan problem za hrvatski turistički sektor jer autokratski vođe predstavljaju opasnost za države okruženja, budući da njihova vladavina bez demokratske kontrole može rezultirati ozbiljnim sigurnosnim krizama, pa čak i izbijanjem ratnog sukoba (najaktualniji je primjer ruske agresije na Ukrajinu). **Kosovu je dodijeljen indeks 60/100** (ali s tendencijom rasta) i treća je najlošije pozicionirana država Zapadnog Balkana prema FH-u. *Detektirani problemi najviše su povezani s korupcijom, uz napomenu da postoje znakovi da vladajuće strukture pokušavaju riješiti ovaj problem reformom pravosuđa i javne uprave. Izazovi su i zastrašivanja novinara, najčešće na društvenim mrežama.* Ovi indikatori sugeriraju da Kosovo ima unutarnjih političkih problema, no bez naznaka njihovog prelijevanja na susjedne države, a čak nisu apostrofirani ni etnički problemi s kosovskim Srbima. Potencijalnu opasnost koja se s Kosova može odraziti na hrvatski turizam predstavlja vojna intervencija Srbije na tu državu, budući da je Srbija u svojem Ustavu i dalje smatra vlastitom pokrajinom. Međutim, dok se god tamo nalaze vojne postrojbe NATO saveza (KFOR), izbijanje toliko ozbiljne regionalne krize gotovo je nemoguće. **Indeks sloboda Crne Gore iznosi 67/100**, a u izvješću se upozorava da je *smjena vlasti nakon tri desetljeća rezultirala političkom krizom zbog nestabilne i promjenjive parlamentarne većine i paraliziranog Ustavnog suda. Raširena je korupcija u politici i pravosuđu, ali se građanske slobode općenito poštuju.* U slučaju izbijanja teškog kriznog stanja u Crnoj Gori uslijed međuetničkih sukoba, tamošnja zbivanja mogu negativno utjecati ponajviše na turizam najjužnije hrvatske županije i tamošnjeg turističkog središta Dubrovnika, budući da je ostatak Hrvatske geografski dosta udaljeniji. Crna Gora, kao demografski najmanja država

Serbian Progressive Party (SNS) continuously violates political rights and civil liberties, putting pressure on independent media, political opposition and civil society organizations. The presented internal problems of Serbia are a serious criticism of the populist regime of Aleksandar Vučić (Radosavljević and Gajić, 2017: 67-69) because they are warning of the fundamental dysfunction of democracy there and the tendency of that hybrid regime decaying into dictatorship. This poses a potential problem for the Croatian tourism sector because autocratic leaders present a danger to the surrounding countries, since their rule without democratic control can result in serious security crises and even the outbreak of war (the most current example is the Russian aggression against Ukraine). **Kosovo has been assigned an index of 60/100** (but with a tendency to grow) and is the third lowest positioned Western Balkan country according to the FH. *The detected problems are mostly related to corruption, specifying that there are signs that the ruling structures are trying to solve this problem by reforming the judiciary and public administration. Intimidation of journalists, on social networks mostly, is one of the biggest challenges there.* These indicators suggest that Kosovo has internal political problems, but there is no indication of the transmission of these problems to neighboring states. Ethnic problems with Kosovo Serbs have not been highlighted whatsoever. A potential danger that can be reflected from Kosovo on Croatian tourism is the military intervention of Serbia in Kosovo, since Serbia still in their Constitution considers Kosovo its own province. However, as long as NATO military units (KFOR) are located there, the outbreak of such a serious regional crisis is almost impossible. **The freedom index of Montenegro is 67/100**, and the report warns that *the change of power after three decades has resulted in a political crisis due to an unstable and changing parliamentary majority and a paralyzed Constitutional Court. There is widespread corruption in politics and the judiciary, but civil freedoms are commonly respected.* In the event of a severe crisis outbreak in Montenegro, due to interethnic conflicts, the events there can negatively affect

Zapadnog Balkana, zapravo nema kapaciteta za izazivanje šire regionalne krize, naravno, pod uvjetom da se u tamošnja politička zbivanja ne upliću druge države. **FH je Albaniji dodijelio indeks 67/100**, opisavši *političko stanje u toj državi visokopolariziranim i ovisnim o nekoliko vodećih političkih figura. Vjerska prava i sloboda okupljanja poštuju se, a najveći su problem korupcija i podmićivanje*. Sukladno navedenom, ne postoje pokazatelji da bi Albanija mogla provoditi aktivnosti koje bi bile prijatna hrvatskom turizmu. Posljednja je država Zapadnog Balkana **Sjeverna Makedonija, s indeksom sloboda 68/100**, *s čestim izborima i nestabilnim koalicijama, a vladajuće strukture moraju nastaviti boriti se s korupcijom i klijentelizmom. Mediji i civilno društvo važan su dio javnog diskursa, no na novinare se nastavlja vršiti pritisak*. Kao i u slučaju Albanije, pokazatelji Sjeverne Makedonije ne mogu se povezati s potencijalnim ugrožavanjem hrvatskog turizma.

ZAKLJUČAK

Provedeno istraživanje otkrilo je nekoliko novih spoznaja koje se tiču potencijalnih rizika za hrvatski turizam. Prva je svakako da postoji regionalna opasnost za hrvatski turizam i da u najvećoj mjeri dolazi iz Srbije. Oba izvora podataka ukazuju na to da je Srbija zbog nedovoljno demokratske vlasti zapravo čimbenik regionalne nestabilnosti, jer svoju hegemonističku politiku projicira na druge države, ponajprije Kosovo, BiH i Crnu Goru. Agresija vojno znatno moćnije Ruske Federacije na Ukrajinu ozbiljno je narušila međunarodnu sigurnosnu arhitekturu u Europi, zbog čega više moguće isključiti mogućnost pojave sličnih aktivnosti na Zapadnom Balkanu, a bilo kakvi ratni sukobi ili vojne intervencije imali bi veći ili manji učinak na hrvatski turistički sektor. Negativni bi se utjecaji multiplicirali u slučaju odvijanja takvih kriza u BiH, jer bi zbog geografske blizine hrvatskog teritorija uz jadransku obalu percepcija Hrvatske kao sigurne turističke destinacije bila ozbiljno narušena. Druga

the tourism of the southernmost Croatian county and the tourist center of Dubrovnik, since the rest of Croatia is geographically much further away. Montenegro, as the demographically smallest country in the Western Balkans, does not really have the capacity to provoke a wider regional crisis, of course, provided that other countries do not interfere in the political developments there. **The FH awarded Albania 67/100 index**, describing *the political situation in that country as highly polarized and dependent on several leading political figures. Religious rights and freedom of assembly are respected, but corruption and bribery are the most concerning problems*. Accordingly, there are no indications that Albania could carry out activities that would be a threat to Croatian tourism. The last Western Balkan country is **North Macedonia, with a freedom index of 68/100**, where there are *frequent elections and unstable coalitions, and the ruling structures must continuously fight corruption and clientelism. The media and civil society are an important part of public discourse, but pressure on journalists continues*. As in the case of Albania, there are no North Macedonia's indicators that could be associated with a potential threat to Croatian tourism.

CONCLUSION

The conducted research has revealed several new findings regarding the potential risks to Croatian tourism. The first is certainly that there is a regional threat to Croatian tourism and that it comes mostly from Serbia. Both sources of data indicate that Serbia is actually a factor of regional instability due to insufficient democratic government, because it projects its hegemonic policy to other countries, primarily Kosovo, BiH and Montenegro. The aggression of the more militarily powerful Russian Federation against Ukraine has seriously damaged the international security architecture in Europe, which is why it is no longer possible to exclude the possibility of similar activities in the Western Balkans, and any war conflicts or military interventions would have a greater or lesser impact

spoznaja ovog istraživanja jest izostanak bilo kakvog spominjanja prijetnje od terorizma iz BiH (i ostalih država Zapadnog Balkana), koja se u domaćem javnom diskursu znala provlačiti kao permanentna latentna opasnost, što može biti jedan od razloga zbog kojih hrvatska vanjska politika nema velik ugled na Zapadnom Balkanu. Rizik od terorizma na Zapadnom Balkanu očigledno nije izražen pa je time još više smanjena opasnost njegovog mogućeg prelijevanja u Hrvatsku. Treća spoznaja nastala je uslijed provođenja paralelne analize stanja u Hrvatskoj sa stanjem u zapadnobalkanskim državama, a riječ je o detektiranim potencijalnim problemima koje strani turisti mogu imati kao posljedicu aktivnosti domaćih ekstremno desnih grupacija. Iako je činjenica da turisti iz Srbije općenito nisu dobrodošli u Hrvatsku, ozbiljna poruka odašilje se i turistima iz EU-a. Naime, i oni mogu biti žrtve napada ekstremista ako su im životni stavovi različiti od uvriježenog općedruštvenog narativa, poput promoviranja nacionalnih političkih poruka (primjerice, talijanskog ili mađarskog nacionalizma), življenja u istospolnim zajednicama ili nepoštivanja nekih hrvatskih tradicija, običaja i kulture. Odgovor na istraživačko pitanje stoga glasi: *Na Zapadnom Balkanu postoje rizici za hrvatski turizam, koji primarno dolaze iz Srbije, a najintenzivnije se mogu odraziti u slučaju izbijanja ozbiljnije međuetničke krize u BiH.*

Jedno od rješenja problema iz naslova rada može se sažeti narodnom poslovicom: „Nikada sva jaja u jednu košaru!“ Na taj se način regionalni izazovi za hrvatski turizam relativno lako mogu anulirati, jer jačanjem drugih gospodarskih grana negativan učinak ne bi bio toliko intenzivan. Međutim, navedeno nije realno ostvarivo, barem ne u kratkom razdoblju, što je uostalom i bio jedan od razloga provođenja ovog istraživanja. Dobiveni rezultati ukazuju na to da je jedino dugoročno rješenje u potpunoj demokratskoj konsolidaciji svih zapadnobalkanskih država. Tu tezu potvrđuje izostanak potencijalnih prijetnji regionalnoj sigurnosti iz susjednih članica EU-a/

on the Croatian tourism sector. Negative impacts would be multiplied in the event of such crises in BiH, because due to the geographical proximity of the Croatian territory along the Adriatic coast, the perception of Croatia as a safe tourist destination would be seriously impaired. Another insight that this research has provided is the absence of any mention of the threat of terrorism from BiH (or other Western Balkan countries), which in domestic public discourse could be perceived as a permanent latent danger, which may be one of the reasons why Croatian foreign policy does not have a great reputation in the Western Balkans. The risk of terrorism in the Western Balkans is obviously not pronounced, which further reduces the risk of its possible transmission to Croatia. The third cognition is the result of the implementation of a parallel analysis of the situation in Croatia with the situation in the Western Balkan countries. Here we are speaking of detected potential problems that foreign tourists may encounter as a result of the activities of local extremist right-wing groups. Although it is a fact that tourists from Serbia are generally not welcome in Croatia, a serious message is also being sent to tourists from the EU. Namely, they too can fall victims of extremist attacks if their life attitudes are different from the established general social narrative, such as promoting national political messages (for example, Italian or Hungarian nationalism), living in same-sex unions or disrespecting certain Croatian traditions, customs and culture. Therefore, the answer to the research question is: *There are risks to Croatian tourism in the Western Balkans, which are primarily coming from Serbia, and can be most intensively reflected in the event of a severe interethnic crisis in BiH.*

One of the solutions to the problem from the title of the paper can be summarized by the proverb: “Don’t put all your eggs in one basket!” In this way, regional challenges for Croatian tourism can be relatively easily annulled, as strengthening other industries would soften the negative impact. However, this is not realistically achievable, at least not in a short period of time, which was one of the

NATO saveza – Slovenije, Italije i Mađarske. No hrvatsko poticanje demokratske konsolidacije susjednih država zapravo je teško izvedivo, kako zbog ograničenih ekonomsko-demografskih kapaciteta, tako i zbog zbivanja u prošlosti. Krvavi raspad zajedničke države uzrokovao je negativnu percepciju svake inicijative iz Hrvatske (dobre ili loše), posebice u Srbiji i BiH, a odnedavno i u Crnoj Gori. Štoviše, takav hrvatski narativ ne samo da ne pridonosi njihovoj demokratizaciji već dodatno osnažuje tamošnje nacionaliste i potencira daljnje međudržavne probleme. Slijedom navedenog, očigledno je da je hrvatska projekcija *meke moći* unutar Zapadnog Balkana ograničena i da to ne treba biti pravac mogućeg rješavanja prezentiranih izazova hrvatskog turizma. Neophodno je stoga taj pristup promovirati unutar EU-a, kao ekonomski vrlo moćnog nadržavnog političkog entiteta, jer su sve države Zapadnog Balkana izrazile želju za ulaskom u EU. Sasvim je drugo pitanje koliko je to realno ostvarivo, jer se zapadnobalkansko približavanje EU-u odvija prema *godoovskom* modelu iščekivanja nečega što se (možda) nikada neće dogoditi, posebice ako su točni negativni trendovi koje su detektirali IEH i FH.

reasons for conducting this research. The obtained results indicate that the only long-term solution is the full democratic consolidation of all Western Balkan countries. This thesis is confirmed by the fact that there are no potential threats to regional security from neighbouring EU/NATO members – Slovenia, Italy or Hungary. However, Croatian encouragement of democratic consolidation of neighboring countries is actually unfeasible, both due to limited economic and demographic capacities, and due to past events. The bloody disintegration of the joint state has provoked a negative perception of any initiative coming from Croatia (either good or bad), especially in Serbia and BiH, and recently in Montenegro, too. Furthermore, such a Croatian narrative not only does not contribute to their democratization, but additionally empowers the nationalists there and emphasizes further interstate problems. On those grounds, it is obvious that the Croatian projection of *soft power* within the Western Balkans is limited and that the presented challenges that Croatian tourism is faced with should not be sorted out in that way. It is therefore necessary to promote this approach within the EU, as an economically very powerful supranational political entity, since all Western Balkan countries have expressed a desire to join the EU. It is another matter how realistically achievable this really is, because the Western Balkans' approximation to the EU is happening according to the *Waiting for Godot* anticipation model of something that may never happen, especially if the negative trends detected by IEH and FH are correct.

BILJEŠKE

¹ Lat.: uvjet bez kojega se nešto ne može zamisliti ili izvršiti.

² „Val prosvjeda započeo 2010. godine u Tunisu, iduće se godine efektom prelijevanja proširio na brojne druge države Sjeverne Afrike i Bliskog Istoka. Ovi su događaji privukli veliku medijsku pozornost diljem svijeta. Kroz nekoliko je mjeseci broj turista sa Zapada počeo drastično opadati pošto masovni prosvjedi nisu jenjavali, a u nekim su državama čak prerasli i u građanske ratove. Kako je u većem broju država turizam predstavljao jednu od glavnih ekonomskih grana, smanjen broj stranih turista imalo je negativne posljedice za njihove nacionalne ekonomije.“ (Strelec, 2019: 99)

³ Prema Berlesonu (1952: 119, cit. prema Manić, 2020: 108), ova metoda orijentirana je na utvrđivanje (ne) zastupljenosti proučavanih kategorija u odabranoj istraživačkoj građi. Najčešće se analiziraju manji i neodgovarajući uzorci, što može rezultirati većim brojem zaključaka kojima se žele utvrditi namjera odašiljatelja poruka i pretpostavljeni učinci na primatelje. Za razliku od kvantitativne analize sadržaja, orijentirane na manifestirani sadržaj, kvalitativnu inačicu zanima latentan sadržaj analiziranog komunikacijskog procesa. Mogućnosti su neophodno uvjetovane kvalitetom proučavanog materijala, koji bi trebao biti relevantan, potpun, pouzdan, precizan i dovoljno opsežan (Halmi, 2005: 10).

⁴ Organizacija koja istražuje globalne i nacionalne indekse, izračunava ekonomsku cijenu nasilja, analizira rizik i osjetljivost na razini zemlje te razumijevanje pozitivnog mira. Na njezino istraživanje oslanjaju se vlade, akademske institucije, *think tankovi*, nevladine organizacije i međuvladine institucije, kao što su OECD, Tajništvo Commonwealtha, Svjetska banka i Ujedinjeni narodi. IEP svoje rezultate, između ostaloga, objavljuje u obliku Globalnog indeksa mira (Global Peace Index, GPI) (IEP, 2024).

⁵ Utjecajna nevladina organizacija koja se bavi istraživanjem i podupiranjem demokracije, slobode i ljudskih prava u svijetu. Analize temelji na prikupljanju 13 središnjih indikatora unutar država, kao što su politička prava, građanske slobode, politički pluralizam, sloboda vjeroispovijesti, individualna prava i drugi čimbenici, suradujući pritom s lokalnim nevladinim organizacijama (FH, 2024).

⁶ Teorijska razmatranja (Hannerz, 1990; Plog, 2002; Swain, 2009; Kapušćinski i Richards, 2016) povezanosti sigurnosti i turizma ukazuju i na (avan)turiste koji su samopouzdaniji i manje anksiozni te prilikom planiranja svojega odmora u prvi plan ne stavljaju rizike mogućeg ugrožavanja vlastite sigurnosti. No riječ je o manjini europskih građana, koji pritom nisu veliki potrošači pa njihov broj stoga teško može utjecati na ukupne statističke pokazatelje u državi odredišta.

REFERENCES

¹ Lat.: a condition without which something cannot be imagined or executed.

² “The wave of protests that began in 2010 in Tunisia spread to many other countries in North Africa and the Middle East through the spill-over effect the following year. These events have attracted a lot of media attention around the world. Within a few months, the number of tourists from the West began to drop drastically, as mass protests did not subside, and in some countries they even grew into civil wars. As tourism was one of the main economic branches in a number of countries, the reduced number of foreign tourists had negative consequences for their national economies.” (Strelec, 2019: 99)

³ According to Berleson (1952: 119, cit. according to Manić, 2020: 108), this method is oriented towards determining to which extent the studied categories have been represented in the selected research material. Smaller and inadequate samples are most often analyzed, which can result in a larger number of conclusions aimed at determining the intention of the message senders and the assumed effects on the recipients. Unlike quantitative content analysis, oriented to the manifested content, the qualitative version is interested in the latent content of the analyzed communication process. The possibilities are necessarily conditioned by the quality of the material studied, which should be relevant, complete, reliable, precise and sufficiently extensive (Halmi, 2005: 10).

⁴ An organization that researches global and national indices, calculates the economic cost of violence, analyzes risk and sensitivity at the state level, and positive peace understanding. Their research is supported by governments, academic institutions, think tanks, NGOs and intergovernmental institutions, such as the OECD, the Commonwealth Secretariat, the World Bank and the United Nations. The IEP publishes its results, among other things, in the form of the Global Peace Index (GPI) (IEP, 2024).

⁵ An influential NGO researching and supporting democracy, freedom and human rights in the world. The analyses are based on the collection of 13 central indicators within countries, such as political rights, civil liberties, political pluralism, freedom of religion, individual rights and other factors, cooperating with local NGOs (FH, 2024).

⁶ Theoretical considerations (Hannerz, 1990; Plog, 2002; Swain, 2009; Kapušćinski i Richards, 2016) of the connection between safety and tourism also point to tourists/adventurers who are more confident and less anxious and do not put the risks of possible endangering their own safety at the forefront when planning their vacation. However, this is a minority of European citizens, who are not large consumers, and their number can therefore hardly affect the overall statistical indicators in the destination country.

⁷ Prema podacima Eurostata (2023), Hrvatska je s ukupno 0,26 postelja po stanovniku prema koncentraciji smještajnih kapaciteta rekorder među mediteranskim zemljama, koje imaju 0,1 postelju po stanovniku, što znači da razina ponude smještaja iznadprosječno opterećuje postojeću lokalnu infrastrukturu. Pritom je čak 61 % ukupnog broja postelja u 2019. godini činio privatni smještaj, što je gotovo dvaput više nego u Italiji (34,5 posto), Grčkoj (32,2 posto) i Španjolskoj (24,6 posto).

⁸ Položaj Hrvatske u kontinentalnim okvirima ima velik broj prednosti u odnosu na položaj drugih ljetnih turističkih veselila. Istočna jadranska obala najsjeverniji je dio Mediterana, uz toplo more, koja se nalazi u samom srcu Europe, što omogućuje dolazak europskih građana iz zapadne, srednje i istočne Europe vlastitim automobilima.

⁹ Riječ je o strukturiranom kvantitativno-kvalitativnom analitičkom prikazu nastalom prema 23 indikatora mira koji stanje unutar oko 99,7 % populacije ocjenjuju na temelju tri kriterija: društvena sigurnost, postojeći unutarnji i međunarodni sukobi te stupanj militarizacije države (IEP, 2024).

¹⁰ Stupanj mira prikazan je na ljestvici od 1 do 5. Što je broj manji, promatrana je država miroljubivija i predstavlja manju prijetnju drugima.

¹¹ Analitičkim alatima dodjeljuju se vrijednosti za svaku državu i neovisni teritorij, ukupno njih 210. Uz dodjelu kvantitativnih vrijednosti, svako od 13 područja promatranja detaljno se kvalitativno obrazlaže. Metodološki se ocjenjuju prava i slobode koje pojedinci uživaju u stvarnom svijetu, a ne vlade ili djelovanje vlade *per se*. Za razliku od IEH-a, indikatori FH-a određuju se po principu da veći broj pretpostavlja i veću razinu slobode (FH, 2024).

¹² U pravilu je riječ o konsolidiranim liberalnim demokracijama, u kojima se puno pozornosti posvećuje sigurnosti njezinih građana.

¹³ Riječ je o izbornim demokracijama, u kojima se vlast teže smjenjuje, zbog čega se nazivaju i hibridnim režimima. U njima se ne poštuju dovoljno ljudska prava i građanske slobode, posebice manjinskih skupina.

¹⁴ Autokracije i diktature bez mogućnosti smjene vlasti, koje pokušavaju simulirati demokratske procese te ne poštuju prava svojih građana. Zbog takvog ustroja predstavljaju prijetnju za međunarodnu sigurnost.

¹⁵ LGBT (ili GLBT) jest akronim kojim se zajednički označavaju lezbijke, homoseksualne (*gay*), biseksualne i transrodne/transseksualne osobe.

⁷ According to Eurostat (2023), Croatia with a total of 0.26 beds per capita, according to the concentration of accommodation capacities, is a record holder among Mediterranean countries, which have 0.1 beds per capita, which means that the level of accommodation offer is above average, burdening the existing local infrastructure. In 2019, private accommodation accounted for 61% of the total number of beds, almost twice as many as in Italy (34.5%), Greece (32.2%) and Spain (24.6%).

⁸ The position of Croatia in continental terms has a lot of advantages over the position of other summer tourism superpowers. The eastern Adriatic coast is the northernmost part of the Mediterranean, along the warm sea, which is located in the heart of Europe, which enables the arrival of European citizens from Western, Central and Eastern Europe by their own cars.

⁹ This is a structured quantitative and qualitative analytical overview created according to 23 peace indicators that assess the situation within about 99.7% of the population on the basis of three criteria: social security, existing internal and international conflicts and the state militarization degree (IEP, 2024).

¹⁰ The degree of peace is shown on a scale from 1 to 5. The smaller the number, the more peaceful the country observed and the less of a threat it poses to others.

¹¹ Analytical tools are assigned values for each country and independent territory, a total of 210 of them. With the assignment of quantitative values, each of the 13 areas of observation is explained in detail qualitatively. Methodologically, the rights and freedoms that individuals enjoy in the real world are assessed, not the government or the actions of the government *per se*. Unlike IEH, FH indicators are determined on the principle that a larger number assumes a greater level of freedom (FH, 2024).

¹² As a rule, these are consolidated liberal democracies, in which much attention is paid to the security of its citizens.

¹³ These are electoral democracies, in which power is more difficult to change, which is why they are also called hybrid regimes. They do not sufficiently respect human rights and civil liberties, especially of minority groups.

¹⁴ Autocracies and dictatorships without the possibility of a change of government, which try to simulate democratic processes and do not respect the rights of their citizens. Due to such an organization, they pose a threat to international security.

¹⁵ LGBT (or GLBT) is an acronym that collectively denotes lesbian, gay, bisexual, and transgender/transsexual people.

LITERATURA / LITERATURE

- BOŠNJAK, R. (2022), „Komparativna analiza suzbijanja ekstremizma u Hrvatskoj i Srbiji od 2000. do 2018. godine: između normativnoga i empirijskoga“, doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti
- ČAVLEK, N. (2002), „Tour Operators and Sustainable Development – A Contribution to the Environment“. *Journal of Transnational Management Development*, 7 (4), 45-54
- Eurostat (2023), <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tin00182/default/table?lang=en>
- Freedom House (2024), <https://freedomhouse.org/issues>
- Global Peace Index (2024), <https://www.visionofhumanity.org/chart-of-the-week-indicators-of-peace/>
- HALMI, A. (2005), Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima. Naklada Slap
- HANNERZ, U. (1990), „Cosmopolitans and Locals in World Culture“. *Theory, Culture & Society*, 7 (2-3), 237-251
- Hrvatska turistička zajednica, HTZ (2023), <https://www.htz.hr/hr-HR/informacije-o-trzistima/informacije-o-tijeku-sezone>
- Institute for Economics and Peace (2024), <https://www.economicsandpeace.org/about/>
- KAPUŠĆIŃSKI, G. & RICHARDS, B. (2016). „News Framing Effects on Destination Risk Perception“. *Tourism Management*, 57, 234-244
- LOŠONC, A. (2017), „Da li 'populizam' objašnjava otpor spram autoritarizma?“ M. Simendić (ur.), *Demokratski otpori normalizaciji autoritarizma u Evropi – Zbornik radova sa redovne međunarodne konferencije Udruženja za političke nauke Srbije*, 9-28
- MANIĆ, Ž. (2020), „Izvođenje kvalitativne analize sadržaja“. *Sociologija*, 62 (1), 105-123
- MARIĆ, K., SAMARDŽIĆ, B. & PROTRKA, N. (2017). „Analiza turističkih pokazatelja i sigurnost u turizmu Republike Hrvatske te mogućnosti jačanja konkurentnosti hrvatskog turizma nakon ulaska u Europsku uniju“. *Obrazovanje za poduzetništvo – E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, 7 (1), 301-318
- MÖLDER, H. & SAZONOV, V. (2019), „The Impact of Russian Anti-Western Conspiracy Theories on the Status-Related Conflict in Ukraine: The Case of Flight MH17“. *TaITech Journal of European Studies, Sciendo*, 9 (3), 96-115
- PLOG, S. C. (2002), „The Power of Psychographics and the Concept of Venturesomeness“. *Journal of Travel Research*, 40 (3), 244-251
- RADOSAVLJEVIĆ, D. i GAJIĆ, T. (2017), „Populizam, elitizam i demokratija: slučajevi Poljske, Mađarske i Srbije“. M. Simendić (ur.), *Demokratski otpori normalizaciji autoritarizma u Evropi – Zbornik radova sa redovne međunarodne konferencije Udruženja za političke nauke Srbije*, 59-73
- SÖNMEZ, S. F. (1998), „Tourism, Terrorism, and Political Instability“. *Annals of Tourism Research*, 25 (2), 416-456
- Statista (2023), <https://www.statista.com/topics/7340/travel-and-tourism-in-croatia/#topicOverview>
- STRELEC, D. (2019), „Sigurnost i turizam u Hrvatskoj“. *Forum za sigurnosne studije*, Vol. 3, No. 3, pp. 93-115. Fakultet političkih znanosti – Centar za međunarodne i sigurnosne studije
- SWAIN, M. B. (2009), „The Cosmopolitan Hope of Tourism: Critical Action and Worldmaking Vistas“. *Tourism Geographies*, 11 (4), 505-525
- TARLOW, P. (2014). *Tourism Security: Strategies for Effectively Managing Travel Risk and Safety*. Elsevier
- TATALOVIĆ, S. & JAKEŠEVIĆ, R. (2013), „Europeizacija bilateralnog odnosa Hrvatske i Srbije: ograničenja i perspektive“. *Politika: Nauka i profesija – Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije*, 235
- The World Bank (2023), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=HR>